

LITERATURA

IÑIGO ARANBARRI

BETI PENETAN

Heldu da apirila, eta beste urtebetez ohitura zaharrak mantentze aldera, geure liburutxoia ehuneko hamar merkeagoan erosi —ezta Durangon ere!— eta Shakespeare eta Lepantoko Mantoari kandelatxoa pizten harrapatu gaitu Liburuaren Eguna. Bizi gara oraindino. Argitaletxeak hasiak dira urteko lehen ortukariak ekartzen eta biba gu. Gabeziak gabezi, ezin uka normalak, homologableak ez garenik. Urtero bezalaxe, Espainiako kritikoen biltzarra batzartu da eta aurkitu du gurean ere, Bidasoako mugak errespetatuz, nori eman, errekonomizimenduak direla eta, beti ere ondo datozen kritika sariak: Saizarbitoriari narratiban eta Otamendiri poesian.

Eta *Hamaika pauso* eta *Lur bat zure minari* bi obra berri eta baliente diren aldetik merezi izan zuten bere garaian bere lekutxoa euskal prentsan. Ez lekutxoa, lekua esan beharko nuke, galderei zuzen eta artez erantzuteko tribuna, norberaren lanaren defentsa egiteko behintzat beti izan baitugu paperik. Horrela eskatzen baitu kortesiaren legeak, horrela berripapereen eguneroko dinamika basatiak. Eta horraino, hala pentsatu nahi dut, ulertzen gaitu Azpeitiako Santxo bere gorrian erakutsi zigun Cervantesek, ulertzen Juan Garziari sonetoak itzuli zizkion Shakespearek homologazio unibertsalaren izenean.

Baina behin prentsarekiko patrifilioak beteta sano okertzen da euskal liburuaren andabidea. Altxamendurik gabe, apirilaren hogeitabia kulturaren santutegitik kendu eta beste egunen bat proposatzeko gauza ez den irakurleak —nola ba, jaiotegunik ezezik urterik ere ez duen Etxepare batekin!— galdu du betirako liburuaren pista. Gure negarrek ez dute non erori eta kritika, Sarrionandiaren *Izuen Gordelekuetan Barrena* hartako Europa hura bezala, ez da puta zahar bat baizik euskal irakurlearen ahotan.

Arazoa, larria da. Eta ez kritikak funtzionatzen ez duelako edo azterketak gizartetik urrun dagoen Unibertsitateko apaletan geratzen direlako soilik. Literaturaren katea, euskal literatura ren katea esan nahi dut, uleriezadazue, erabaki politikoz dago kondentatua paperezko dachauetan bizirautera. Eta pape-rera kondentatua diodanean gizarteratzen lagunduko liokeen telebistaren jarrera ekarri nahi dut oraingoan. Bereizketa gero eta garbiagoa da. Tutu katodikoan agertzen ez dena ez da mundu ofizialean. Bi mundu. Favelak hoteleko hondartzako haresien bestaldean.

Arrazoiak asko egon litezke orain arte ETBko zuzendaritzari liburuei buruzko saio bat egiteko erakundeetatik —Euskal Idazleen Elkartetik hasita— egin zaizkion proposamenei muzin egiteko, produktuaren garestitik hasi eta demokrazia eta gehiengoari zor zaion begiruneraino. Eta badakigu. Horegatik asmatu beharko genioke bederen egun bat Etxepareri. Homologazio guztien biktimen izenean. □

HERIO LITERATURAN DARRAIGU

Astakeria bat: hil arteko onik ez duen literatura honek hildako idazleekin duen zorra hain da alea non Balbeak salbatzen digun ia urteko hausnarketaren aurrekontua. Alegia, idazle zenduak eta hauen obrak leitzen barik hauek beteriko lekua gogoratzen eman dugula Durango osteko Bardea agorra. Boutade hutsean geratzeko arriskuarekin, zulo eginean jarri behar izan dut neure burua, behin negu-bedatseko karroin eta lei beltzek lurra beratu eta bilatzen hasten utzi didaten arte. Eta bilatzen hasita, hiru behintzat ekarri beharrean izan naiz otsailetik apirilera bitartekoan memoria kolektiboa deitzen den plaza honetara: Santi Onaindia, Gotzon Etxebarria «Dirauket», eta Aita Iturria.

Izenok ez dute gezurrik saltzeko. Gerraostean Hegoaldeko aldizkarietako orriak bete zituztenak dira joaten ari direnak. Diagnostika, egungo begi funtzionarioetara garbia da: *Bigarren Dibisioko* asko. Eta honekin obra handirik gabekoetarik dire-

la horien gehiengoa esaten da. Antzinako orbainak. Idazle es-tu, garbizaleak. Klasikoen itzultzaile. Olerkari, ez poeta. Hitz ba-tean: antimodernoak. Mediokreak.

Eta egunkarietan hildakoen gorazarrez egin artikuluak ira-kurtzen eman ditugun azken hilabeteak luze egin zaizkigu gu-re modernotasunean. Izan dugu irakasle *txintxetak* harrikatzen ditugun bitartean zer irakurri: Etxebarria «euskaldunak euta-nasiaz hilko dira» gaztigatzen; Joxe Azurmendi *Mila Euskal Olerki Eder-en* aldeko *striptease* zintzoan, belaunaldi baten-tzat izan zuen garrantziaz ohartarazten. Eta horrenbesteko lo-re artean irribarre txikiz gustura irakurri dut Mielanjel Unanua beti poeta baten apuntea: Arestik ez zuen Onaindiaren zeru-lu-urretan sinesten.

Polita da. Esan nahi dut Unanuak ez ziola hil berriari eraso-tzen. Ez litzateke estiloa. Baina asmatu du. Gorazarrearen teknika baliatuz memoriaren bestaldea baino ez digu ekarri nahi izan. Orduko historia txatal bat eta muturtze ederren ar-gia. Sugar King Aresti Dum Dum Onaindiaren kontra. Bi mun-du, bi poetika, bi etika elkarren aurrean eta bekoz beko. Eta sasoi zaharrak gogoratzekotan, esan beharra zegoen eskuna-rruak emateko daudela eginak. Poesia gai serioegia da lausen-guaren atzapar errazetan jausteko. Larreako zekorrak aitortu zaizkionak eta bi ondo mereziak zituen arren. Hortik Unanua-ren gutun txikiaren balioa.

Eta poztu nintzen, biziak ez bezala, sikera hildakoek eman digutelako bakoitzak hautatu bidearen zaila erakusten duen sei-nalea. Horregatik segitzen du Onaindia batek lanjerosa izaten hil eta gero ere. Eta ez arestizaleentzat, ez Unanuarentzat bera-rentzat ere. Lanturutan lur heze eman zioten askorentzat bai-zen.

Onaindia, Pello Zabaletak gogorarazi bezala, *Mila Euskal Olerki Eder-en* edizioa poliziaren esku zurietarik ezkutatzea lortu zuen tipo peligerosoa izateaz gain *Olerti* aldizkaria eskain-tzea eta mantentzea lortu zuen gizona izan baitzen. Eta poesia aldizkariak, zer esango dizuet nik, lehegarririk ederrena iza-ten segitzen dute herri honetan. Benetan. □

NORK FUSILATU ZUEN LIZARDI?

Eta behin Balbea hona ekarrita, onar diezaiogun kamuflajerako duen trebezia, abildade apartekoa. Aurten ehun euskal urte eder Lizardi jaio zela Zarautzen, ehun euskal urte eder Aitzol sortu zela Tolosan. Eta Euskal Herri osoa —Gipuzkoa esan nahi dut— inoiz ez bezala jantzi da, gertu da egingo zaizkion galderei erantzuteko. Nola zaio Lizardiren poema-liburu lehena-ri? Nongo kanposantuan eta noiz fusilatu zuten Aitzol? Eta beti Eguberri bezperaz hilko diren Xabiartxoren antza hartuko diegun euskal umeek ondo baino hobeto erantzungo diete irakasle prestu eta prestatuen galdera maltzurrei: *Biotz-begietan*. Hernanin, 1937ko urrian. Dударik ez da, asko aurreratu dugu formazio nazionalen.

Horrelako edo antzeko gogoetekin nenbilen Lizardiren argazki zoragarriei begira —Granadako Fuentevaqueros-en Lorcaren gurasoen ohea erakusten dizute!— pentsatzen ea hemen ez ote dugun etxerik —Eta Brasileko oihanetan *sirengueirozen* garaiko maleta Ferreira de Castro-renean!— museo xume bat egiteko Tolosan, Orexan, Laukizen, mendeurrenen izpirituei kontra gogor egingo ziena, ume batek tiro bat bezalako galdera egin zionean asasinoa eta honen ikaskideak Koldo Mitxelenako bunke-rrera eraman zituen irakasleari: Nork fusilatu zuen Lizardi? Lizardi irribarretsu agertzen zen argazkian, semea lepoan zeramala, pajaritarekin —frantsesez bai polita: tximeletarekin— larretik noranahi. Irakaslea gazte lasaia da eta tenplatu errepikatze-ko patxada hartu zuen: Lizardi gaisorik hil zen. Ohean. Fusilatu zituztenak Lauaxeta eta Aitzol izan ziren. Ulertzen? Lauaxeta eta Aitzol.

Anekdotatonia da, eta ziur ere ez nago benetan gertatu zen, kasualitatea ere izango litzateke, auskalo. Baina begirada urdu-riko Xabiartxo haren galdera irakasleak biografia data hutsez estali izana, gutxienez adierazgarria, zerbaiten seinalea ere bazen. Edo hala ulertu nuen nik behintzat.

Egia esango dizuet. Ez nintzen umearen alde atera, agian irakaslea ezagun nuelako eta korporatibismoak duen indarrarekin kobarde kokiltzen naizelako, baina ahotsa garbitu eta bio-

grafietan maixu zen hari galdetzekotan ere egon nintzen ea ez al zuen ulertu. Azkarra ni. Xabierto hark, Michael Radford-en Postaria eta Pablo Nerudaren filmean bezalaxe, ikasi duela metaforak egiten eta fusilatu esan duenean ez zioela pelotoia reketez osatua zegoen ala alkandora beltzeko italiarrez. Fusilatu zioenean, fusilatu, ea nork hil zuen Lizardiren olerkia, poesia esaten ari zela. Zertarako behar ditugun hildakoak bizitzeko balio ez badigute. Famatuak nabarmen uzten gozitzen zuen Massimo Troisi gazte bat zela gure Xabierto, eta hura bezain tristea eta maitebera.

Jakina, azalpena luzea litzateke eta irakasleak ez du astirik. Oraindik beste irakasleekin eztabaidatu eta erabaki behar dituen puntu asko daude. Zergatik jazartu ziren Altube, Aitzol eta Ibar Lauaxeta eta Lizardi hil gaztearen kontra 1935etik aurrera? Zergatik Lizardi ez zuen apenas libururik saldu bere garaian? Zergatik eman zitzaion abertzaletasunetik bertsolaritzari berez literaturari zegokion esparrua? Erantzunak gaitzak dira eta inolaz ere ez umeez ulertzeko modukoak. Politika ere bada tartean, eta hara, zein da bera Hildakoen Pakea nahasteko? Lanjerosa zen azken batean, bat gehiago. Gainera zer, nola azaldu fusilatu batek fusilatu zuela Lizardi?□

IKUSKIZUNAK

IMANOL AGIRRE

MUNDOPOLIS

Ikuskizunaren kolore guztiak arrazakeriaren kontra. «Antzezan soil baten bitartez ez dugula mundu hau konponduko jakin badakigu, baina hemen duzue elkartasunean oinarritutako gizartearen aldeko ekarpen txiki bat». Hegoa-ren, nazioarteko ekonomia eta garapenari buruzko ikasketa-institutuare n arduradunak adierazitako berba hauek Barakaldoko oihala